

УДК 349.8

*Безгинський Ю.С.,
здобувач кафедри криміналістики
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*

ОСОБА ПОТЕРПІЛОГО, ЯК ОДИН З ЕЛЕМЕНТІВ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ВУГІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

У статті, на підставі аналізу практики розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості визначені суть і зміст такого елемента криміналістичної характеристики злочинів даної категорії, як особа потерпілого, а також фактори, які на неї впливають.

Ключові слова: особа потерпілого, безпека виробництва, підприємства вугільної промисловості, криміналістична характеристика.

Сьогодні Україна перебуває у досить скрутному становищі, яке обумовлене певними проявами соціально-економічної кризи, частковим розчаруванням громадян реформами влади та рівнем нігілізму населення і, як наслідок, падіння громадської й виробничої дисциплін. Вказане спричинило ріст рівня службової недбалості серед посадовців та керівників підприємств, установ та організацій, що призвело до великої кількості нещасних випадків на виробництві.

Не стали виключенням і підприємства вугільної промисловості, оскільки їх виробничі об'єкти відносяться до підприємств з підвищеною небезпекою здійснюваних на них робіт, на яких не рідкі нещасні випадки, що призводять до настання тяжких наслідків та загибелі людей. Не зважаючи на те що, згідно зі статистикою Держаної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України, рівень виробничого травматизму з кожним роком зменшується, він залишається на достаньому високому рівні. Так наприклад, у 2010 році у вугільній промисловості України травмовано 4888 осіб, з яких 131 смертельно, у 2011 році – 4255 (161), у 2012 році – 3650 (121), у 2013 році – 3147 (100). Найгірша ситуація в цьому напрямку склалася в Донецькій, Луганській та Дніпропетровській областях, тобто в регіонах де найбільш розвинена вугільна промисловість України.

У багатьох випадках причиною цього «високого показника» є низьке фінансування охорони праці на підприємствах галузі, при цьому роботодавці нерідко, прикриваючись саме цими об'єктивними труднощами, умисно грубо порушують трудове законодавство відносно підлеглих працівників, забезпечуючи тим самим матеріальне благополуччя як своє особисте так і близького оточення.

Сьогодні, перед працівниками правоохоронних органів вищевказаних областей, до числа загальнодержавних пріоритетних напрямків роботи додається ще й локальний, продиктований потребами регіону викриття та попередження кримінальних

правопорушень, пов'язаних з порушенням правил безпеки та охорони праці на підприємствах вугільної промисловості.

Проблема боротьби зі злочинами вказаної категорії залишається досить гострою, що зумовлено об'єктивними й суб'єктивними обставинами. До особливостей розслідування порушень законодавства про працю на вугледобувних підприємствах відносяться, по-перше, специфіка роботи цих підприємств і пов'язані з цим особливості вчинення та приховування злочинів (наявність різних підрозділів, що здійснюють видобуток вугілля, його переробку (збагачення), транспортування, збут, а також забезпечують безперебійну роботу шахт, протяжність території шахт, цілодобовий режим роботи, розгалуженість, замкненість й обмеженість виробничих площин та інші специфічні чинники). По-друге, недоліки в роботі правоохоронних органів, що виникають внаслідок некваліфіковано проведених слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, і неповного використання при їх проведенні науково-технічних засобів, оскільки відмінна особливість злочинів, що розглядаються, полягає в тому, що задля ефективного і безпомилкового їх розкриття слідчим та судовим органам необхідно мати хоча б елементарні знання у вугільній галузі. Але й цього не завжди достатньо. По-третє, відсутність на сьогодні науково обґрунтованих рекомендацій щодо методики розслідування злочинів даного виду.

На думку Таран О.В. велика кількість нещасних випадків на виробництві трапляються з вини потерпілих, за деякими експертними оцінками це близько 35% випадків – представники роботодавців, профспілок, державних органів по нагляду за охороною праці, виконавчої влади, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві, пов'язують рівень травматизму з поведінкою людини у процесі праці [1, с.31].

У зв'язку з чим, вважаємо за необхідне розглянути більш детально такий елемент криміналістичної характеристики як особа потерпілого, оскільки аналіз фактів травматизму підтверджує вирішальну роль людини у створенні передумов формування травмонезбезпечних ситуацій на підприємствах вугільної промисловості, значна кількість яких відбувається через суб'єктивні причини, пов'язані з особистістю людини та її поведінкою.

Проблема потерпілого багатоаспектна і вивчається багатьма правовими науками (кримінальне право, кримінальний процес, кримінологія та інші). При цьому потерпілий є об'єктом криміналістичного дослідження, так як відіграє важливу роль в розкритті та розслідуванні злочинів.

Як зазначає Е.Е. Центров, «розробка науково-технічних засобів, тактичних прийомів і методичних рекомендацій з розслідування злочинів неможлива без ретельного криміналістичного дослідження різних об'єктів і явищ, пов'язаних із вчиненням злочином. Причому пізнання кожного з них, виділення та відокремлення із загальної досліджуваної сукупності неминуче призводять, при методологічно правильному підході, до осягнення криміналістично-значущих ознак, властивостей, зв'язків і відносин з іншими об'єктами і явищами. Не представляє виключення в цьому відношенні і жертва злочинного посягання, яка є специфічним об'єктом

криміналістичного дослідження» [2, с.6].

Під жертвою злочину, тобто потерпілим Е.Е, Центров розуміє будь-яку фізичну особу, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду, незалежно від того винесено або не винесено відповідну постанову про визнання такої особи потерпілим. З даного визначення випливає, що загальною ознакою для кримінально-правового і криміналістичного поняття потерпілого є вказівка на відсутність формальної ознаки акту визнання особи потерпілою. Відрізняє кримінально-правове поняття особи потерпілого те, що воно включає не тільки фізичних осіб, але й інші суб'єкти суспільних відносин. Крім того криміналістична віктимологія використовує поняття «лжепотерпілий», яке в кримінально-правовій доктрині відсутнє [2, с.38].

Теоретичні основи криміналістики і засновані на них практичні рекомендації пов'язані з наукою кримінального процесу. Тому криміналістика використовує кримінально-процесуальне поняття потерпілого, передбачене в ч.ч. 1, 2 ст. 55 КПК України [3].

Відомості про особу потерпілого, при розслідуванні злочинів, пов'язаних з порушенням правил безпеки при виконанні робіт з підвищеною небезпекою на вугледобувних підприємствах, а також дані, отримані від нього, використовуються слідчими при побудові слідчих версій, плануванні та проведенні першочергових слідчих дій та розробці заходів попередження злочину.

Особливе значення, по досліджуваній категорії проваджень, потерпілий має на початковому етапі розслідування, так як у багатьох випадках є одним з основних джерел інформації. Саме досконале вивчення особи потерпілого часто повідомляє первісні, вихідні фактичні відомості, важливі для організації розслідування. Це відомості про події передуючі злочину, а також безпосередньо про злочин (час, місце, спосіб вчинення, інші обставини). Також при вивченні особи потерпілого слідчим можуть бути отримані відомості про джерела криміналістичної інформації – свідків; речі та предмети, пов'язані із злочином; обсяг робіт, що виконувався; місце виконання робіт; механізми та устаткування, що використовувалися під час робіт; осіб, які видали наряд на виконання робіт та інше.

На наступному етапі розслідування важливе криміналістичне значення має подальше отримання відомостей про потерпілого. Вони можуть бути отримані в результаті проведення різних слідчих дій з ним та з іншими учасниками процесу. Це відомості про особисті особливості потерпілого, періоди його життя і т.ін. У деяких випадках такі подробиці можуть сприяти найбільш повному дослідженню обставин злочину. На думку Ю.В. Гавриліна і М.Г. Шурухнова, «інформація про потерпілого повинна включати демографічні дані (стать, вік, місце мешкання, професія і т.ін.), відомості про характер і обсяг завданої йому шкоди, фізичних, біологічних і психологічних особливостей потерпілого, його спосіб життя, захворюваннях, віктимності поведінки, рівні культури, ціннісних орієнтаціях, наявності зв'язків і відносин з іншими людьми. Дані про потерпілих і їх поведінку ... дозволяють пояснити спрямованість та мотиви поведінки злочинця, його загальні та індивідуальні якості» [4, с.56].

Як ми вже зазначали раніше, отримані в ході розслідування кримінальних правопорушень відомості про потерпілого необхідно враховувати при перевірці та побудові слідчих версій, плануванні подальшого розслідування.

Як свідчить практика, виявлення і вивчення криміналістично-значущих особливостей особи потерпілого і його поведінки дають можливість глибше розібратися в багатьох обставинах злочину, особливо в тих, які вказують на своєрідність, спрямованість та мотиви поведінки злочинця, його загальні та індивідуальні властивості. Вказане твердження також знаходить своє відображення й в працях М.П. Яблокова [5, с.55].

До важливих відомостей про особу потерпілого, по розглядуваній категорії злочинів, Таран О.В. відносить:

професійну кваліфікацію;

ставлення до праці;

дисциплінованість;

ступінь задоволеності працею;

засвоєння навичок безпечних методів роботи, знання норм і правил охорони праці;

ставлення до інших робітників і всього колективу; особливості характеру;

медичні показники та їх відповідність параметрам роботи [1, с.31].

Разом з тим, особа потерпілого представляє для нас інтерес не тільки як джерело доказової інформації, але і в якості фізичного об'єкта, який вносить певні зміни в навколишню обстановку або може нести на собі (тілі, одязі) або на наявних при ньому предметах і засобах різні сліди, виявлення і дослідження яких криміналістичними засобами дозволяє отримати важливу у доказовому відношенні інформацію (наприклад, наявність або відсутність спецодягу та засобів індивідуального захисту).

Крім того, як свідчить практика, особливістю злочинів, пов'язаних з порушенням правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості є те, що в багатьох випадках правопорушником може виступати сам «потерпілий». Вивченням кримінальних проваджень зазначеної категорії встановлено, що з метою отримання грошової компенсації від держави за отримані ушкодження, потерпілі у більшості випадків навмисно спотворюють відомості про обставини нещасного випадку, тоді як фактичні обставини події ними зазвичай вмовчуються.

Для встановлення обставин, що спонукають потерпілих на спотворювання реальної картини нещасного випадку, необхідно окреслити коло мотивів вчинення кримінального правопорушення, якими керувався останній. До числа найбільш поширених мотивів щодо порушення потерпілими правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості можна віднести:

впевненість особи, що знання та досвід надають можливість не обтяжувати себе виконанням вимог техніки безпеки, під час виконання робіт з підвищеною небезпекою;

впевненість особи, що ігнорування правил техніки безпеки дозволить виконати

поставлені завдання більш швидко.

Проведений аналіз слідчої практики показав, що у деяких випадках невиконання потерпілим правил безпеки пов'язане з бажанням уникнути зайвої, на думку потерпілого, роботи, непотрібного навантаження на власний організм, полегшити свої професійні обов'язки тощо. Іноді порушення

потерпілим правил безпеки, на думку Таран О.В., обумовлене хибним розумінням авторитету керівника робіт і полягає у виконанні його протиправних розпоряджень. Переважна ж більшість порушень, які допускають потерпілі є наслідком їх необачності, неухважності, також вони можуть являти собою вимушені дії у інтересах виробництва або бути помилковими або поспішними у позаштатних та аварійних ситуаціях [1, с.33].

Вивчивши матеріали слідчої практики та проаналізувавши окремі погляди вчених з досліджуваного питання, ми дійшли висновку, що формування особи потерпілого відбувається внаслідок впливу ряду факторів:

внутрішніх (недбале ставлення працівників до виконання своїх посадових обов'язків, квапливість під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, погане самопочуття та інше);

зовнішніх (незадовільний стан гірничої виробки, невідповідність технічного стану машин, механізмів та устаткування, протиправні накази (розпорядження) керівництва, природні фактори та інше).

Разом з тим, слід відмітити, що особа потерпілого тісно пов'язана з таким елементом криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних з порушенням правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості як особа злочинця, оскільки їх діяльність, як учасників виробничого процесу обумовлюється впливом об'єднуючого їх людського фактору, який є вирішальним для настання або ненастання шкідливих наслідків на підприємстві.

Підводячи підсумок вищенаведеному, можна зробити висновок, що особа потерпілого має досить суттєве значення для повного, всебічного та об'єктивного проведення досудового розслідування злочинних порушень правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості. Таким чином, орган досудового розслідування, при побудові слідчих версій, плануванні та проведенні подальших слідчих дій зобов'язаний використовувати дані про особу потерпілого, що сприятиме, у подальшому скороченню термінів досудового розслідування кримінальних правопорушень даної категорії і підвищенню якості прийнятих щодо них рішень.

Література:

1. Таран О.В. Розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці: монографія/Таран О.В.-К.; ДІА, 2012;
2. Центров Е.Е. Криминалистическое учение о потерпевшем. М., 1988;
3. Кримінальний процесуальний кодекс України, ВРУ, 2012р.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>;

4. Гаврилин Ю.В., Шурухов Н.Г. Криминалистика: методика расследования отдельных видов преступлений: Курс лекций. М., 2004;
5. Криминалистика. Учебник для вузов / Отв. ред. Н.П. Яблоков. М., 1995

Безгинский Ю.С. Личность потерпевшего как один из элементов криминалистической характеристики преступлений, связанных с нарушением правил безопасности на предприятиях угольной промышленности.-Статья.

В статье, на основе анализа практики расследования преступлений, связанных с нарушением правил безопасности на предприятиях угольной промышленности определены суть и содержание такого элемента криминалистической характеристики преступлений данной категории, как личность потерпевшего, а также факторы, которые на него воздействуют.

Ключевые слова: личность потерпевшего, безопасность производства, предприятия угольной промышленности, криминалистическая характеристика.

Bezginskiy Y. S. Personality of victim as one of elements criminalistics characteristic of crimes related to production safety in the coal mining industry .-Article.

The article based on the analysis of the practice of investigation of crimes related to production safety in the coal mining industry defines the essence and content such element of criminal characteristic as identity of the victim and the factors that affect it.

Keywords: identity of the victim, industrial safety, the coal mining industry, criminal characteristic.